

ПРАВОВІ, ЕТИЧНІ НОРМИ ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 070.11:172]:82-92:316.346.32-053.2

<https://doi.org/10.23939/sjs2019.01.110>

Наталія Дзьомба

канд. наук із соц. ком.,
ст. викл. кафедри ЖЗМК,
Національний університет
“Львівська політехніка”,
dznatalia@ukr.net

ПРАВА ДИТИНИ ТА ОBOB'ЯЗКИ ЖУРНАЛІСТА: ЮРИДИЧНЕ ПІДГРУНТЯ МОРАЛЬНИХ НОРМ ЖУРНАЛІСТИКИ ПРО ДІТЕЙ

© Дзьомба Наталія, 2019

Стаття методично і композиційно підпорядкована ідейному задуму дослідження, який полягає у визначенні рівня правомірності моральних норм журналістики про дітей. Тому дослідницька увага головно спрямована на виявлення юридичних аргументів для підтвердження або спростування положень професійної моралі, які регулюють діяльність міжнародного та українського журналіста під час підготовки матеріалів, що стосуються дітей.

Детально проаналізовано міжнародні та національні юридичні документи щодо прав дитини, українське мас-медійне та інше законодавство, з одного боку, та міжнародні й українські документи з журналістської моралі, які визначають професійне поведіння журналістів із дітьми, – з іншого. Їх порівняння здійснено у ключі встановлення ідейного співвідношення між відповідними положеннями моралі та права на міжнародному й українському рівнях. З'ясовано, які положення про моральне поведіння журналістів із дітьми юридично обґрунтовані, а які положення позбавлені юридичного підґрунтя, які положення законодавства про права дитини потрібно внести до документів з журналістської моралі щодо поведіння із дітьми.

Виявлено і пояснено причини проблеми правомірних і неправомірних водночас норм журналістської моралі щодо дітей, інші слабкі та сильні позиції документів.

Конкретизовано і доповнено визначення поняття “дитиноцентризм” для журналістики, встановлено його правомірність.

Доведено необхідність чергової редакції моральних норм журналістики про дітей з метою їх конкретизації та юридизації.

Ключові слова: журналістика, моральні норми журналістики, журналістська етика, права дитини, дитиноцентризм, культура дитинства.

Natalia Dzomba

THE RIGHTS OF THE CHILD AND THE DUTIES OF THE JOURNALIST: THE LEGAL BASIS FOR THE MORAL NORMS OF JOURNALISM ABOUT CHILDREN

The article is methodically and compositionally subordinated to the ideological design of the investigation, which consists in determining the degree of legitimacy of moral norms of

journalism concerning children. Consequently, the main focus of the exploration is on identifying legal arguments to confirm or wave aside the provisions of professional ethics which regulate the activities of international and Ukrainian journalists in the preparation of materials concerning children.

In the article is submitted a detailed analysis of international and national legal documents on children's rights, Ukrainian media and other legislation, on the one hand, and international and Ukrainian documents on journalistic morals that designate the professional behavior of journalists with children, on the other. Their simile is carried out in the key to installation an ideological relationship between the relevant provisions of morality and law at the international and Ukrainian levels. It is clarified which provisions on the moral behavior of journalists with children are legally justified; which provisions on the moral behavior of journalists with children are without a legal basis; which provisions of the legislation on the rights of the child should be made into journalistic ethics documents concerning the behaviour with children.

Caught out and explained the causes of problems of lawful and unlawful, at the same time, the norms of journalistic morals concerning children, other weak and strong stance of documents.

The urgency of carrying out regular editions of moral norms of journalism about children in order to specify them and legalize them is proved.

Key words: journalism, moral norms of journalism, journalistic ethics, children's rights, Child-centrism, culture of childhood.

Постановка проблеми. Мас-медійний образ сучасної дитини є одним із важливих джерел її самоідентифікації та сприйняття у суспільствах. Тому формування ефективної моделі поведінки з дітьми чи, інакше кажучи, культури дитинства значною мірою залежить від моральності журналістики. Малолітня (до 14 років) й неповнолітня (14–18 років) дитина як джерело інформації чи/та герой журналістського матеріалу передбачає застосування з боку журналіста спеціальних знань з професійної етики. Моральні норми журналістики щодо дитячого питання різного масштабу поширення (міжнародні, національні, редакційні, індивідуально авторські) розроблені у відповідь на часте, інколи вкрай грубе нехтування інтересами дитини у ЗМІ. Але особливість моралі, професійної зокрема, не лише у її скрупульозній вимогливості, а й у безвладній м'якості. На "ліберальному регулюванні" моралі наголошують автори підручника "Журналістська етика" Валерій Іванов та Володимир Сердюк: "Звісно, існує чимало кодексів етики, але вони досить різноманітні, тобто журналіст може обрати для себе різні моделі поведінки <...> на відміну від норм закону. Значно слабший в етиці елемент примусу" [9; с. 20].

Проблема наявності в нормах журналістської моралі щодо дітей правової компоненти чи, інакше кажучи, їхньої суголосності з правами дитини важлива для журналістикознавства. Гіпотетично, паралельне юридичне існування цих моральних норм, по-перше, прояснить дещо суперечливі між собою положення моралі й, по-друге, спростує уявлення про довільність прийняття моральних норм працівниками ЗМІ.

Постановка питання про спорідненість журналістської моралі щодо дітей з офіційно закріпленими правами дитини пояснюється взаємозв'язком моралі та права загалом. Закони певного суспільства виражають його моральні погляди і водночас можуть підсилювати та навіть розвивати їх. Про це йдеться в науковій статті Юрія Самолюка "Співвідношення права і моралі" [21], а їх тісний взаємозв'язок пояснено спільністю "єдиної духовної природи" та "єдиного ціннісного стрижня" [21; с. 18], яким для обох є справедливість.

Аналіз, огляд останніх досліджень проблеми. Проблема професійного поведіння журналістів із дітьми, що передбачає адекватне поширення інформації про неповнолітніх і регламентоване спілкування з ними, є однією із найменш вивчених у журналістській етиці. Науковці у цій галузі знання приділяли увагу здебільшого питанням журналістики для дітей та

впливу журналістики на дитячу аудиторію. Найбільш історіографічно суміжною із дослідженням юридичного підґрунтя моральних норм журналістики про дітей є стаття Олени Кузнецової “Правовий захист малолітніх і неповнолітніх від шкідливого впливу ЗМІ в Україні та за кордоном” [15]. У ній авторка дійшла такого висновку: “Як показує аналіз зарубіжного, міжнародного і українського законодавства про обмеження діяльності ЗМІ, закони, скеровані на захист здоров’я і забезпечення нормального розумового та духовного розвитку дітей, не тільки не заважають об’єктивному інформуванню, не порушують свободу ЗМІ, але й є обов’язковими з точки зору міжнародного права” [15].

Зацікавлена громадськість України та світу (правозахисники, медіа-експерти, журналісти тощо) неодноразово реагувала на порушення прав дітей у ЗМІ спеціальними документами з журналістської моралі й іншими рекомендаціями, публіцистичними текстами. Так, з нагоди десятиріччя Конвенції ООН про права дитини (1989) Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) у 1999 р. ініціював збірник “Медіа та права дитини. Посібник для журналістів, створений самими журналістами” [16] (українською мовою перекладено 2009 року). Видання “Діти в медіа: як висвітлювати й дотримуватися правил” (2016) [2], підготовлене українською громадською організацією “Телекритика” (тепер – “Детектор Медіа”) за матеріалами громадського обговорення проблеми на круглому столі, містить низку різноманітних рекомендацій щодо вирішення проблеми порушення прав дітей під час їх взаємодії з медіа-працівниками. Серед іншого – пропозиція до Кабінету Міністрів України та відповідних органів виконавчої влади про введення до програми із підготовки журналістів курсу “Права дитини” та “Медіа-психологія”, а також підтримку відповідних інтердисциплінарних наукових досліджень. Ці, без сумніву, прогресивні ідеї варті реалізації, адже аморальне поведіння журналістів із дітьми спричиняє негативні наслідки не лише для конкретних дітей-медіаперсонажів, а й загрожує “знеціненням дитинства в соціумі” [19; с. 21]. Про це йдеться у статті Любов Найдьонової “Як захистити дитину в медіапросторі: психологічний аспект” [19]. У ній авторка окреслила наслідки недотримання журналістами моралі під час здійснення своєї професійної діяльності для неповнолітніх учасників і суспільства загалом, а також сформулювала принципи-імперативи для журналістів, які працюють над темами про дітей. Цю статтю можна вважати прологом до ґрунтовних медіа-психологічних та етичних досліджень із проблеми залучення дітей до підготовки журналістських матеріалів. Без таких студій навчальний курс про права дитини для журналістів не зможе бути сповна ефективним.

У нещодавній розвідці “Проблеми журналістської моралі щодо прав дитини” [1] авторка цієї статті вивчила норми професійного поведіння українського журналіста із дітьми на предмет їхньої відповідності реальній журналістській практиці з її різноманітністю проблем і ситуацій. Порівняння документів виявило розбіжності у деяких питаннях, що теж актуалізує вивчення їх правової основи.

Мета та завдання статті. Дослідження спрямоване на визначення рівня правомірності моральних норм журналістики про дітей. Відтак передбачено детальне аналізування чинних в Україні загальних юридичних та професійних журналістських документів щодо дітей, мас-медійного та іншого законодавства, а також здійснено їхнє порівняння.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головний міжнародний правовий документ щодо захисту прав дітей – Конвенцію ООН про права дитини [12] (прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року, набула чинності 2 вересня 1990 року) Україна прийняла у 1991 р. (ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789XII (78912) від 27 лютого 1991 року, набула чинності для України 27 вересня 1991 року). З 2001 р. чинний Закон України “Про охорону дитинства” [7] (Указ Президента Л. Кучми № 2402-III від 26 квітня 2001 року), який в українському законодавстві у питанні захисту прав дітей є найдетальнішим. Названий Закон розроблено із урахуванням положень про права дитини інших чинних в Україні юридичних документів (Конституція України, Конвенція ООН про права дитини тощо) або ж такі після його прийняття відповідно адаптовано. Тому саме ЗУ “Про охорону дитинства” та Конвенцію

ООН про права дитини – національний та міжнародний відповідно спеціалізовані на правах дітей юридичні документи – передусім необхідно розглядати як правову основу моральних норм журналістики щодо дитячого питання. Окрім них, до уваги потрібно взяти власне мас-медійне законодавство (ЗУ ”Про інформацію” (1992), ЗУ ”Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” (1992), ЗУ ”Про телебачення і радіомовлення” (1993)) та інші закони.

“Норми та принципи висвітлення у медіа питань, що стосуються дітей” [18] Міжнародної федерації журналістів (*затверджені на конгресі МФЖ 2001 р.*) є основним документом із професійної моралі у питаннях неповнолітніх для світової журналістської спільноти. У своїй роботі українські медіа-працівники можуть звертатися до низки інших документів, як-от: стаття 18 Кодексу етики українського журналіста (2002, редакція 2013 р.) [10], Рекомендації щодо норм і принципів висвітлення засобами масової інформації питань, які стосуються дітей (Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі, 2011) [20], Пам’ятка для журналістів, які працюють над сюжетами про дітей у збройному конфлікті (ЮНІСЕФ Україна, 2014) [3], стаття 15 Кодексу мовлення (Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, 2015) [11], Рекомендації Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики Верховної Ради України (2016) [17], Рекомендації “Дорожня карта” ГО ”Телекритика” (2016) [4] та ін.

Порівнюючи моральні норми журналістики, прописані у названих кодексах чи рекомендаціях, з юридичними документами щодо прав дітей та діяльності журналістів, варто з’ясувати: *які положення про моральне поведіння журналістів із дітьми є юридично обґрунтованими; які положення про моральне поведіння журналістів із дітьми позбавлені юридичного підґрунтя; які положення законодавства про права дитини потрібно внести до документів із журналістської моралі щодо поведіння із дітьми.*

У міжнародному масштабі ця пропорція виглядатиме як співвідношення “Норм та принципів висвітлення у медіа питань, що стосуються дітей” Міжнародної федерації журналістів та Конвенції ООН про права дитини. Зобов’язання журналістів, які прописані у “Нормах та принципах...” можна умовно поділити на дві частини: загальні, щодо журналістської роботи у цілому, та спеціальні, щодо особливостей праці журналістів над темами про дітей. До загальних належать вимоги точної та достовірної інформації (“*Домагатися найвищого рівня точності, достовірності під час створення матеріалів про проблеми, що стосуються дітей*” [18; с. 51]), отриманої в усталеному порядку (“*Не платити дітям, їхнім батькам чи опікунам за надання матеріалів про життя дітей, якщо тільки це не робиться в інтересах дитини*” [18; с. 52], “*Забезпечити незалежну перевірку інформації, що надходить від дітей, та при цьому не наразити їх на небезпеку*” [18; с. 52]). Теж загальножурналістськими можна вважати застереження щодо тем (“*Уникати використання стереотипів та сенсаційного подання матеріалів, які стосуються дітей, з метою привернути до них увагу*” [18; с. 51]) та заклик моделювати ймовірне розгортання подій після поширення матеріалу (“*Ретельно обмірковувати наслідки оприлюднення будь-яких матеріалів, що стосуються дітей, та зводити до мінімуму можливу шкоду для дітей*” [18; с. 51]). Джерелом наведених норм є передусім журналістська етика, а не дитяче право, проте у Конвенції ООН про права дитини знаходимо підтвердження елемента про пріоритетність інтересів дітей за будь-яких обставин. Ст. 36 проголошує: “Держави-учасниці захищають дитину від усіх форм експлуатації, що завдають шкоди будь-якому аспекту добробуту дитини” [12; с. 31]. Про “якнайкраще забезпечення інтересів дитини” йдеться також у ч. 1 ст. 3, яка передбачає, що під час здійснення діяльності, яка має стосунок до дітей, будь-які структури повинні надавати першочергового значення потребам дитини. Дитиноцентризм у журналістській роботі, отже, як “пріоритетність інтересів дитини” [19; с. 18], слід вважати не лише етичним імперативом, як констатує авторка поняття Л. Найдьонова, а й правовою нормою. Конкретніше, дитиноцентризм у журналістиці означає, що “жодна професійна мета взаємодії з дитиною, яка вимагає використання її образу, слів чи зображень, не може бути первинною; завжди першим пріоритетом має бути безпека цієї конкретної дитини, захист її інтересів” [19; с. 18].

З огляду на основний міжнародний документ щодо журналістської моралі під час роботи з дітьми, як і, зрештою, саме призначення журналістики, варто вести мову про ширше розуміння

поняття дитиноцентризму. І для журналістики воно полягає передусім у достатньому зверненні журналістської уваги на питання дітей, у розгляді дійсності з ракурсу інтересів дитини, у дотриманні балансу в інформації про/для дорослих та дітей. *“Media-організації повинні розглядати порушення прав дітей, – йдеться у “Нормах та принципах...” МФЖ, – та питання, пов’язані з безпекою дітей, їхнім правом на особисте життя, захищеністю, освітою, здоров’ям і добробутом, а також усіма формами експлуатації, як важливі проблеми для вивчення та громадського обговорення”* [18; с. 51]. Там також наголошено: *“Media не повинні розглядати та висвітлювати становище дітей лише у вигляді окремих подій; вони мають постійно висвітлювати процеси, які можуть призвести або ведуть до таких подій”* [18; с. 52]. Ст. 17 Конвенції, у якій окреслено межі ефективної взаємодії засобів масової інформації з дітьми, не містить подібних до вищенаведених положень вимог. Вона зобов’язує держави-учасниці забезпечувати дитину за посередництва ЗМІ та інших національних чи міжнародних джерел необхідною для її розвитку й благополуччя інформацією, а також захищати дітей від шкідливого мас-медійного чи іншого контенту. Частково ці права дитини є і моральними обов’язками журналістів: *“уникати використання у своїх передачах або публікаціях зображень, що несуть шкідливу для дітей інформацію”* [18; с. 51] вимагає Міжнародна федерація журналістів.

Низка ідей із “Норм та принципів...” МФЖ змістовно суголосні з окремими положеннями Конвенції, а деякі не залишають сумніву про основне інформаційне джерело, використане під час їх розроблення. Прийняття цього документа передбачає домовленість, що журналісти *“<...> мають сприяти якомога ширшому розповсюдженню інформації про Міжнародну Конвенцію про права дитини <...>”* [18; с. 51], а також *“<...> повинні піддавати критичному аналізу доповіді та заяви уряду щодо виконання Конвенції ООН про права дитини в їхніх країнах”* [18; с. 52]. Хоч Конвенція і не покладає конкретно чи тільки на ЗМІ відповідальності за поширення прописаних у ній положень, але вимагає широкого інформування про права дитини та рівень їх дотримання від держав, які ратифікували документ. Про це йдеться у частині другій Конвенції, зокрема ст. 42 та ч. 6 ст. 44 відповідно: *“Держави-учасниці зобов’язуються, використовуючи належні і дієві засоби, широко інформувати про принципи і положення Конвенції як дорослих, так і дітей”* [12; с. 38], *“Держави-учасниці забезпечують широку гласність своїм доповідям у власних країнах”* [12; с. 42]. Абсолютна відповідність проглядається між вимогою Конвенції сприймати дитину як повноцінного активного суб’єкта суспільних, зокрема і комунікаційних відносин (ст. 12. 1. Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю” [12; с. 12]) та зобов’язанням для працівників засобів масової інформації від Міжнародної федерації журналістів *“надавати дітям право доступу до медіа для висловлення своїх власних думок, наскільки це можливо”* [18; с. 51]. Ще одному положенню із “Норм та принципів...” МФЖ – *“уникати використання сексуалізованих образів дітей”* [18; с. 52] – віднаходимо юридичне пояснення у Конвенції: ст. 34 передбачає, що *“держави-учасниці зобов’язуються захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації і сексуальних розбещень”* [12; с. 30].

Менш обґрунтованою може видатись вимога до журналістів *“використовувати чесні та прозорі методи отримання фотографій дітей – за їх згодою та за згодою їхніх батьків чи опікунів”* [18; с. 52]. Та оскільки Конвенція про права дитини гарантує неповнолітнім невтручання у їхнє особисте життя з боку небажаних осіб та захист честі й гідності, а їхнім батькам чи відповідальним за дитину особам – право й обов’язок *“<...> керувати використанням дитиною визнаних цією Конвенцією прав і робити це згідно зі здібностями дитини, що розвиваються”* [12; с. 8], то вищенаведене положення можна вважати законно виправданим.

Основною юридично необґрунтованою нормою Міжнародної федерації журналістів є пропозиція для медійників *“остерігатися візуальної або будь-якої іншої ідентифікації дітей, за винятком тих випадків, коли це необхідно в громадських інтересах”* [18; с. 51]. Ця вимога потребує конкретизації, адже будь-яке залучення дітей (як і дорослих, зрештою) до створення журналістських матеріалів зумовлене суспільним інтересом, тобто існуванням громадського запиту на це. За винятком зазначеного, “Норми та принципи висвітлення у медіа питань, що стосуються

дітей” Міжнародної федерації журналістів не потребують додаткової конкретизації чи доповнень. Основні права дитини, які гарантує Конвенція, викладені у вищезазваному документі, й особливо всеохопні пропозиції щодо дотримання міжнародного дитячого права та дитиноцентричного мислення журналіста: *“Ретельно обмірковувати наслідки оприлюднення будь-яких матеріалів, що стосуються дітей, та зводити до мінімуму можливу шкоду для дітей”* [18; с. 51].

Розглянемо нарешті моральні норми українського журналіста, який працює над темами про дітей, на предмет відповідності чинному в Україні законодавству. ЗУ “Про охорону дитинства”, як і Конвенція ООН про права дитини, гарантує неповнолітнім широкий спектр інформаційних прав: право на висловлення власних думок, отримання необхідної для розвитку інформації, інших, які звідси випливають. Якщо для реалізації цього держава, згідно із Законом, заохочує засоби масової інформації, то деякі його положення щодо здійснення масової інформаційної діяльності є зобов’язальними. Зокрема, “розголошення чи публікація будь-якої інформації про дитину, що може заподіяти їй шкоду, без згоди законного представника дитини забороняється” [7] (ст. 10. Право на захист від усіх форм насильства), також “Забороняється пропагування у засобах масової інформації культу насильства і жорстокості, розповсюдження порнографії та інформації, що зневажає людську гідність і завдає шкоди моральному благополуччю дитини” [7] (ст. 20. Залучення дитини до національної та світової культури).

Законодавство, що регулює журналістську діяльність в Україні, практично не містить вимог щодо матеріалів про дітей. У ЗУ “Про інформацію” неповнолітні не виступають особливим суб’єктом чи об’єктом інформаційних відносин. Однак ЗУ “Про телебачення і радіомовлення” – ст. 62. Захист суспільної моралі та забезпечення прав неповнолітніх і юнацтва – зобов’язує телерадіоорганізації обмежувати поширення потенційно негативної для розвитку дітей інформації. Державні телерадіоорганізації, згідно із цим самим Законом, змушені забезпечувати дитячу аудиторію належною інформаційною продукцією. Щодо поширення у ЗМІ інформації про дітей, то прямі правові зобов’язання покладено лише на журналістів, які висвітлюють дитячі правопорушення. ЗУ “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” забороняє “розголошення будь-якої інформації, яка може призвести до вказання на особу неповнолітнього правопорушника без його згоди і згоди його законного представника” [5] (ст. 3. Неприпустимість зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації), а вже згаданий ЗУ “Про телебачення і радіомовлення” застерігає: “У програмах та передачах телерадіоорганізації не мають права без письмової згоди батьків або осіб, що їх замінюють, а також відповідних правоохоронних органів розголошувати будь-яку інформацію, яка: може сприяти ідентифікації особи неповнолітнього правопорушника; стосується факту самогубства неповнолітнього” [8] (ст. 62. Захист суспільної моралі та забезпечення прав неповнолітніх і юнацтва, ч. 3).

Питання нерозголошення особи неповнолітнього у ЗМІ і тісно пов’язане з ним – про “згоду батьків” є дискусійними не лише на законодавчому, але й на рівні журналістської моралі. Розроблені для дотримання українськими журналістами морально-етичні документи пропонують кілька варіантів вирішення окресленої проблеми, які наведено нижче у супроводі юридичних коментарів:

Повна анонімність дитини у ЗМІ з можливими винятками, або “<...>якщо це тільки не робиться виключно в суспільних інтересах”. “Рекомендації щодо норм і принципів висвітлення засобами масової інформації питань, які стосуються дітей” Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі у питанні конфіденційності дітей у ЗМІ дослівно копіюють відповідне положення “Норм та принципів...” Міжнародної федерації журналістів, якому вище не вдалося знайти юридичного підтвердження у Конвенції ООН про права дитини. Про те, що журналісти повинні “*унікати візуальної або будь-якої іншої ідентифікації дітей, якщо це тільки не робиться виключно в суспільних інтересах*” [20], як це рекомендують обидва документи, не йдеться також і в українському законодавстві. ЗУ “Про інформацію” визнає інформацією з обмеженим доступом не будь-яку інформацію про дітей, а тільки таку, що вважається конфіденційною і щодо дорослих (ст. 21. Інформація з обмеженим доступом, ч. 1–2).

Конфіденційна, чи інформація про фізичну особу, може бути поширена або за умови надання з боку останньої відповідної згоди, або якщо це суспільно необхідна інформація і “<...> право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення” [6] (ст. 29. Поширення суспільно необхідної інформації, ч. 1). Часто журналісти розкривають у ЗМІ персональні дані неповнолітніх в історіях про порушення прав дитини. За Законом України “Про інформацію”, інформація про факт порушення прав людини є відкритою (це не вважається інформацією з обмеженим доступом) і, до того ж, може розцінюватися як така, що виступає предметом суспільного інтересу. Але навіть такі теми не дають журналістові абсолютного права розкривати особу неповнолітнього, хоч би й отримавши згоду батьків чи осіб, що їх замінюють. Адже ч. 6 ст. 10 (Право на захист від усіх форм насильства) ЗУ “Про охорону дитинства” (“Розголошення чи публікація будь-якої інформації про дитину, що може заподіяти їй шкоду, без згоди законного представника дитини забороняється” [7]), так би мовити, ветеє низка положень цього ж Закону (наприклад, ст. 11. Дитина і сім’я: “Предметом основної турботи та основним обов’язком (курсив наш. – *Н. Дз.*) батьків є забезпечення інтересів своєї дитини” [7]) та Конвенції ООН про права дитини (ст. 5. Держави-учасниці поважають відповідальність, права і *обов’язки* (курсив наш. – *Н. Дз.*) батьків і у відповідних випадках членів розширеної сім’ї чи громади, як передбачено місцевим звичаєм, опікунів чи інших осіб, що за законом відповідають за дитину, належним чином управляти і керувати використанням дитиною визнаних цією Конвенцією прав <...>” [12; с. 8]). Згода батьків чи офіційного представника дитини на розголошення потенційно шкідливої для неповнолітнього інформації, очевидно, суперечить їхньому обов’язку стосовно забезпечення інтересів дитини і може бути розцінена як жорстоке поводження з дитиною, що заборонено Законом України “Про охорону дитинства”. Ч. 2 ст. 155 (Здійснення батьківських прав та виконання батьківських обов’язків) Сімейного кодексу України це чітко прописує: “Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини” [22].

Ситуативна анонімність дитини у ЗМІ без винятків, або “незалежно від будь-якої згоди <...>”. Негативні події із життя дитини, й особливо випадки будь-якої її участі у злочинах (як жертви, правопорушника чи свідка) підлягають розголошенню без ідентифікації особи неповнолітнього, адже це становить для нього потенційну небезпеку. Дозвіл батьків чи офіційного представника на залучення дитини є обов’язковою умовою, але не дозволяє журналістові розкривати особу неповнолітнього. Так узагальнено можна передати відповідні положення Кодексу етики українського журналіста, Рекомендацій Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики Верховної Ради України та Рекомендацій “Дорожня карта” ГО “Телекритика”. Порівняно з двома останніми документами, Кодекс етики українського журналіста все ж дещо м’якший у цьому питанні: “*Журналіст та редактор повинні мати обґрунтовані підстави для висвітлення приватного життя малолітньої, неповнолітньої особи (осіб) та дозвіл на це від її батьків чи опікунів. Неприпустимим є розкриття імен дітей (або вказування ознак, за якими їх можна розпізнати), які мали відношення до протизаконних дій, стали учасниками подій, пов’язаних із насильством* (виділено нами. – *Н. Дз.*)” [10].

“Пам’ятка для журналістів, які працюють над сюжетами про дітей у збройному конфлікті” представництва ЮНІСЕФ в Україні теж наполягає на втаємниченні осіб неповнолітніх: “*Варто пам’ятати, що безпека дитини повинна бути основним пріоритетом, тож треба вжити заходів, аби особа дитини залишалася невідомою*” [3; с. 2]. До того ж, йдеться у документі, потрібно поважати “<...> бажання дітей, батьків залишатися анонімними” [3; с. 2].

Вище наведено дослівні фрази із законів про заборону прямо чи опосередковано розголошувати особу дитини у контексті інформації, що може мати для неї негативні наслідки, якщо це тільки не робиться за згоди офіційного представника дитини (ЗУ “Про охорону дитинства”) чи, вужче, розкривати особу неповнолітнього правопорушника без дозволу самої дитини та її законного представника (ЗУ “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”) або останнього та відповідних правоохоронних органів (ЗУ “Про телебачення і радіомовлення”). Попри очевидність внутрішньоправових суперечностей, морально-правові розбіжності щодо розглянутого питання разучі. Спільний знаменник – “згода батьків”, здавалося

би, розв'язує проблему і вказує на відсутність юридичних підстав вимагати від журналіста анонімності дитини, як тільки він отримав дозвіл офіційного представника на розголошення інформації про особу неповнолітнього персонажа тексту. Але водночас журналіст не повинен нехтувати іншими юридичними нормами, що гарантують дітям “забезпечення найкращих інтересів” [7] / “якнайкраще забезпечення інтересів” [12] (ЗУ “Про охорону дитинства” / Конвенція ООН про права дитини), захист гідності (ст. 10. Право на захист від усіх форм насильства ЗУ “Про охорону дитинства”), зокрема щодо неповнолітнього правопорушника, з яким обов'язкове “<...> таке поводження, що сприяє розвиткові у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини <...>” [12; с. 34] (ч. 1 ст. 40 Конвенції ООН про права дитини).

Окрім нерозголошення особи неповнолітнього порушника закону чи відомостей, за якими її можна встановити, у більшості документів із журналістської моралі щодо дітей зазначено: *“Інформація про перебіг кримінального процесу проти дитини або вирок, винесений у таких справах, не повинні розголошуватися. Також забороняється робити аудіо та відеозаписи таких процесів”* [17; с. 47]. Нечітку відповідь на це положення дає ст. 27 (Гласність і відкритість судового провадження та повне фіксування технічними засобами судового засідання і процесуальних дій) Кримінального процесуального кодексу України, яка першою підставою для прийняття рішення про ведення судового засідання у закритому порядку визначає неповноліття обвинуваченого, а судові рішення із закритих засідань забороняє розголошувати. Тільки на підставі ухвали суду може здійснюватися фото-, аудіо- чи відеознімання засідання і його трансляція по радіо чи телебаченні. Категоричність вищенаведеної норми журналістської моралі невиправдана, однак положення можна пояснити великою ймовірністю проведення судових проваджень щодо обвинувачених неповнолітніх у формі закритих засідань.

Ситуативна анонімність дитини у ЗМІ з можливими винятками, або “<...>лише після попередньо одержаного схвалення уповноважених органів державної влади”. “Кодекс мовлення” Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення також зобов'язує журналістів до захисту прав дитини навіть всупереч волі батьків чи офіційного представника на розкриття імені неповнолітньої особи. “<...> інформація про особу може бути розголошена лише після попередньо одержаного схвалення уповноважених органів державної влади” [11] щодо дітей, які мають будь-який стосунок до сексуальних злочинів.

Сексуальне насильство як порушення прав людини є предметом суспільного інтересу, проте очевидно, що користь від поширення у ЗМІ інформації про такі випадки з розголошенням особи залученої дитини не переважає над потенційною шкодою останній. Від цього застерігає ст. 29 (Поширення суспільно необхідної інформації) ЗУ “Про інформацію”.

Питання “згоди батьків”, про яке уже йшлося, є проблемним і в іншому аспекті: документи із журналістської моралі не дають однозначної відповіді на те, чи в усіх випадках для поширення інформації про дитину потрібен попередній дозвіл відповідальної за неї особи. На тому, що *“розголошення чи публікація будь-якої інформації про дитину відбувається тільки за згоди законного представника дитини”* [17; с. 45], наполягають Рекомендації Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики Верховної Ради України, а в “Кодексі мовлення” Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення зазначено: *“Дітям і молоді не можна ставити запитання про особисте та сімейне життя без дозволу одного з батьків, опікуна чи піклувальника, за винятком коли діяти без такої згоди суспільно необхідно”* [11]. Про необхідність такого дозволу на висвітлення приватного життя неповнолітнього йдеться також у Кодексі етики українського журналіста. Жоден юридичний документ не приділяє цьому питанню безпосередньої уваги, тому варто апелювати до гарантованого Конвенцією ООН про права дитини невтручання у приватне життя неповнолітнього (ст. 16. ч. 1. “Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя <...>” [12; с. 14]) та права й обов'язку батьків чи офіційного представника дитини “<...> належним чином управляти і керувати використанням дитиною визнаних цією Конвенцією прав і робити це згідно зі здібностями дитини, що розвиваються” [12; с. 8] (ст. 5). Відтак очевидна не лише необхідність дозволу відповідальної за дитину особи на висвітлення у ЗМІ її приватного життя, а й важливість

врахування віку дитини (принаймні, малолітня вона чи неповнолітня) у разі її залучення до розповіді про події, що не стосуються особи чи сім'ї дитини.

Цілком логічним, хоч і прямо юридично не обґрунтованим є таке положення одного із документів журналістської моралі щодо дітей: *“Якщо батьки або один з них є особою, яка порушує права дитини або вчинив стосовно неї кримінальне правопорушення, згоду на розповсюдження інформації про дитину має надати орган опіки та піклування за місцем проживання дитини”* [17; с. 45]. Адже у ч. 3 ст. 152 (Забезпечення права дитини на належне батьківське виховання) Сімейного кодексу України встановлено, що у разі порушення прав з боку батьків дитина може звернутися за захистом до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій. Відтак саме орган опіки та піклування є першим після батьків представницьким органом інтересів дитини.

Аспекту професійного інтерв'ювання дитини також приділено увагу у деяких документах із журналістської моралі. Рекомендовано, намагаючись отримати інформацію від дитини, яка стала жертвою або свідком травмуючих подій чи злочинних вчинків, *“<...> враховувати, що дитина вже травмована цими подіями. Пригадування, переказ цих подій обов'язково стане додатковим травмуванням для дитини. Тому необхідно мінімізувати негативні наслідки – уникати додаткового опитування про такі події”* [17; с. 46]. Якщо необхідну для журналістського матеріалу інформацію неможливо отримати за допомогою іншого джерела, під час опитування дитини журналіст повинен дотримуватися норм законодавства щодо малолітніх і неповнолітніх свідків. Поряд із такою вимогою наведено перелік відповідних юридичних документів. Саме ж положення є абсолютно юридично виправданим, адже, згідно зі ст. 10 (Право на захист від усіх форм насильства) ЗУ “Про охорону дитинства”, дитина має право на захист від жорстокого поводження із собою, до якого належить і психологічне насильство.

Моральними, згідно із Рекомендаціями Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики Верховної Ради України, вважаються журналістські матеріали, спрямовані на протидію участі дітей у збройному конфлікті. Відтак не допускається *“висвітлення в засобах масової інформації випадків участі дітей у збройних формуваннях та у військових діях як приклади героїзму <...>”* [17; с. 48]. Положення пояснено низкою українських та міжнародних правових документів. Ст. 30 (Заборона участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах) ЗУ “Про охорону дитинства” забороняє, окрім іншого, пропаганду війни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сміслові співвідношення моральних норм журналістики про дітей та юридично закріплених прав дитини виступає ідейною єдністю. Міжнародне та національне українське законодавство про права дитини й документи з журналістської моралі, якими може послуговуватися український журналіст, працюючи із дітьми, сконцентровані на ідеї щасливого дитинства.

Майже усі положення головного міжнародного документа у галузі професійного поводження журналістів із дітьми (“Норми та принципи висвітлення у медіа питань, що стосуються дітей” Міжнародної федерації журналістів) та більшість моральних вимог внутрішньоукраїнських документів правомірні, тобто відповідають нормам права. Положення, запропоновані Міжнародною федерацією журналістів, цілковито спираються на головний міжнародний документ у галузі дитячого права – Конвенцію ООН про права дитини. Юридичний фундамент покладено в основу й українських норм журналістської моралі про дітей. У деяких питаннях (щодо згоди батьків чи офіційного представника на висвітлення інформації про дитину, нерозголошення особи дитини і відомостей, за якими її можна встановити тощо) українські кодекси, рекомендації чи інші документи для журналістів є більш чи менш жорсткими, а відтак дещо суперечливими. Основна причина цієї проблеми – внутрішні правові суперечності. Наприклад, положення про те, що потенційно загрозна для дитини інформація не може бути поширена, незважаючи на будь-яку згоду батьків чи офіційного представника дитини, правомірні з огляду на одні юридичні документи чи їх частини, й неправомірні, – зважаючи на інші.

Основними юридично обґрунтованими є норми журналістської моралі про те, що для висвітлення інформації про приватне життя дитини журналіст повинен мати вагомі підстави та дозвіл батьків чи офіційного представника дитини; у разі інтерв'ювання дитини з тем, які не стосуються її приватного життя, питання згоди батьків залежить від віку дитини; думки дітей з питань, що стосуються життя малолітніх чи неповнолітніх, важливі, і журналісти повинні приділяти їм належну увагу; а поширення інформації, яка може завдати будь-якої шкоди дитині, неприпустиме, як і психічно тяжке інтерв'ювання дитини.

Не знаходить правового пояснення положення про те, що журналісти повинні *“остерігатися візуальної або будь-якої іншої ідентифікації дітей, за винятком тих випадків, коли це необхідно в громадських інтересах”*. А вимога нерозголошення будь-якої інформації про перебіг кримінального процесу чи вирок у справі неповнолітнього обвинуваченого перебільшена, порівняно із законодавством щодо цього питання.

Названі рекомендації чи зобов'язання є складовими різних документів із журналістської моралі щодо дітей. Тому жоден із них – хоч кожен формує дитиноцентричне мислення журналіста! – на підставі наявності неправомірно завищених вимог чи, частіше, неточно сформульованих положень (як-от, “негативні події з їхнього [дітей] життя”, з Рекомендацій “Дорожня карта” ГО “Телекритика”), упущення важливих моментів (передусім щодо широкого інформування про гарантоване Конвенцією ООН про права дитини) не можна вважати таким, що не потребує редакції у бік юридизації. Адже питання дотримання з боку журналістів правомірних норм моралі щодо дітей – це питання дотримання ними прав дитини загалом та формування культури дитинства в суспільстві. Актуальність наукового вивчення цих проблем очевидна.

1. Дзьомба Н. Проблеми журналістської моралі щодо прав дитини / Наталія Дзьомба // Вісн. Націон. ун-ту “Львівська політехніка”. Сер. : Журналістські науки : зб. наук. пр. – 2018. – Вип. 896. – С. 33–40.
2. Діти в медіа: як висвітлювати й дотримуватися правил : Спеціальний звіт / ГО “Телекритика”; за заг. ред. Н. Лигачової, Д. Дуцик. – К., 2016. – 48 с. – Режим доступу: http://ms.detector.media/content/files/deti_v_media_web_new.pdf, вільний (дата зверн.: 12.02.2019). – Загол. з екрана. – Мова укр.
3. Діти та збройні конфлікти. Пам'ятка для журналістів, які працюють над сюжетами про дітей у збройному конфлікті. – Електрон. ст. – 2 с. – Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine/ukr/pamyatka.pdf>, вільний (дата зверн.: 04.02.2019). – Загол. з екрана. – Мова укр.
4. Дорожня карта // Діти в медіа: як висвітлювати й дотримуватися правил : Спеціальний звіт / ГО “Телекритика”; за заг. ред. Н. Лигачової, Д. Дуцик. – К., 2016. – С. 4–9. – Режим доступу: http://ms.detector.media/content/files/deti_v_media_web_new.pdf, вільний (дата зверн.: 08.02.2019). – Загол. з екрана. – Мова укр.
5. Закон України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” : Закон від 16.11.1992 № 2782-XII // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12> (дата зверн.: 12.02.2019).
6. Закон України “Про інформацію” : Закон від 02.10.1992 № 2657-XII // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата зверн.: 13.02.2019).
7. Закон України “Про охорону дитинства” : Закон від 26.04.2001 № 2402-III // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата зверн.: 10.02.2019).
8. Закон України “Про телебачення і радіомовлення” : Закон від 21.12.1993 № 3759-XII // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12> (дата зверн.: 10.02.2019).
9. Іванов В. Сердюк В. Журналістська етика: підручник / передм. В. Мостового. – 2-ге вид., випр. – К.: Вища шк., 2007. – 231 с.
10. Кодекс етики українського журналіста // Комісія з журналістської етики: сайт. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://www.cje.org.ua/ua/code>, вільний (дата зверн.: 01.02.2019). – Загол. з екрана. – Мова укр.
11. Кодекс мовлення // Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. – Електрон. текст. дані. – 2015. – Режим доступу: https://ms.detector.media/media_law/government/natsrada_oprilyudnila_proekt_kodeksu_movlennya_yaki_u_proronue_pidpisati_movnikam/, вільний (дата зверн.: 05.02.2019). – Загол. з екрана. – Мова укр.
12. Конвенція ООН про права дитини. – Електрон. підруч. – 49 с. – Режим доступу:

https://www.unicef.org/ukraine/ukr/convention_small_final.pdf, вільний (дата зверн.: 28.01.2019). – Загол. з екрана. – Мова укр. 13. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата зверн.: 18.02.2019). 14. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата зверн.: 18.02.2019). 15. Кузнецова О. Правовий захист малолітніх і неповнолітніх від шкідливого впливу ЗМІ в Україні та за кордоном / Олена Кузнецова. – Електрон. ст. – Режим доступу: http://old.journ.lnu.edu.ua/publications/visnyk26/Statti_Kuznesova.htm, вільний (дата зверн.: 9.09.2018). – Загол. з екрана. – Мова укр. 16. Медіа та права дитини: посібник для журналістів, створений самими журналістами / MediaWise; МГО “Інтерньюз Україна”. – 2009. – 64 с. – Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/1329-mediachildright_ukr.pdf, вільний (дата зверн.: 09.02.2019). – Загол. з екрана. – Мова укр. 17. Методичні рекомендації з питань дотримання прав дитини засобами масової інформації, ухвалені Комітетом з питань свободи слова та інформаційної політики // Діти в медіа: як висвітлювати й дотримуватися правил: спеціальний звіт / ГО “Телекритика”; за заг. ред. Н. Лигачової, Д. Дуцик. – К., 2016. – С. 42–48. – Режим доступу: http://ms.detector.media/content/files/deti_v_media_web_new.pdf, вільний (дата зверн.: 12.01.2019). – Загол. з екрана. – Мова укр. 18. Міжнародна федерація журналістів (МФЖ). Норми та принципи висвітлення у медіа питань, що стосуються дітей // Медіа та права дитини. Посібник для журналістів, створений самими журналістами / MediaWise; МГО “Інтерньюз Україна”. – 2009. – С. 51–52. – Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/1329-mediachildright_ukr.pdf, вільний (дата зверн.: 12.01.2019). – Загол. з екрана. – Мова укр. 19. Найдьонова Л. Як захистити дитину в медіапросторі: психологічний аспект / Любов Найдьонова // Діти в медіа: як висвітлювати й дотримуватися правил: спеціальний звіт / ГО “Телекритика”; за заг. ред. Н. Лигачової, Д. Дуцик. – К., 2016. – С. 14–22. – Режим доступу: http://ms.detector.media/content/files/deti_v_media_web_new.pdf, вільний (дата зверн.: 15.02.2019). – Загол. з екрана. – Мова укр. 20. Рекомендації щодо норм і принципів висвітлення засобами масової інформації питань, які стосуються дітей // Законодавство України: сайт – Електрон. текст. дані. – 2011. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/rv/vr_06623-11, вільний (дата зверн.: 07.02.2019). – Загол. з екрана. – Мова укр. 21. Самолюк Ю. Співвідношення права і моралі / Ю. М. Самолюк // Судова апеляція. – 2009. – № 2(15). – С. 16–23. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13977/02-Samoljuk.pdf?sequence=1>, вільний (дата зверн.: 12.09.2018). – Загол. з екрана. – Мова укр. 22. Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 №2947-III // База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата зверн.: 18.02.2019).

REFERENCES

1. Dzomba N. Problemy zhurnalist-s'koyi morali shchodo prav dytyny / Nataliya Dzomba // Visn. Natsion. un-tu “L'vivs'ka politekhnikha”. Ser.: Zhurnalist-s'ki nauky : zb. nauk. pr. – 2018. – Vyp. 896. – S. 33–40. 2. Dity v media: yak vysvitlyuvaty y dotrymuvatysya pravyl : Spetsial'nyy zvit / HO “Telekrytyka”; za zah. red. N. Lyhachovoyi, D. Dutsyk. – K., 2016. – 48 s. – Rezhym dostupu: http://ms.detector.media/content/files/deti_v_media_web_new.pdf, vil'nyy (data zvern.: 12. 02. 2019). – Zahol. z ekranu. – Mova ukr. 3. Dity ta zbroyni konflikty. Pam'yatka dlya zhurnalistiv, yaki pratsyuyut' nad syuzhetamy pro ditey u zbroynomu konflikti. – Elektron. st. – 2 s. – Rezhym dostupu: <https://www.unicef.org/ukraine/ukr/pamyatka.pdf>, vil'nyy (data zvern.: 04.02.2019). – Zahol. z ekranu. – Mova ukr. 4. Dorozhnya karta // Dity v media: yak vysvitlyuvaty y dotrymuvatysya pravyl : Spetsial'nyy zvit / HO “Telekrytyka”; za zah. red. N. Lyhachovoyi, D. Dutsyk. – K., 2016. – С. 4–9. – Rezhym dostupu: http://ms.detector.media/content/files/deti_v_media_web_new.pdf, vil'nyy (data zvern.: 08.02.2019). – Zahol. z ekranu. – Mova ukr. 5. Zakon Ukrayiny “Pro drukovani zasoby masovoyi informatsiyi (presu) v Ukrayini”: Zakon vid 16.11.1992 No. 2782-KHII // Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrayiny” / VR Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12> (data zvern.: 12.02.2019). 6. Zakon Ukrayiny “Pro informatsiyu”: Zakon vid 02.10.1992 № 2657-KHII // Baza danykh “Zakonodavstvo

Ukrayiny” / VR Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (data zvern.: 13.02.2019).

7. Zakon Ukrayiny “Pro okhoronu dytynstva” : Zakon vid 26.04.2001 No. 2402-III // Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrayiny” / VR Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (data zvern.: 10.02.2019).

8. Zakon Ukrayiny “Pro telebachennya i radiomovlennya”: Zakon vid 21.12.1993 No. 3759-KHII // Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrayiny” / VR Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12> (data zvern.: 10.02.2019).

9. Ivanov V. Serdyuk V. Zhurnalist-s'ka etyka : pidruchnyk / peredm. V. Mostovoho. – 2-he vyd., vypr. – K.: Vyshcha shk., 2007. – 231 s.

10. Kodeks etyky ukrayins'koho zhurnalista // Komisiya z zhurnalist-s'koyi etyky : sayt. – Elektron. tekst. dani. – Rezhym dostupu: <http://www.cje.org.ua/ua/code>, vil'nyy (data zvern.: 01.02.2019). – Zahol. z ekranu. – Mova ukr.

11. Kodeks movlennya // Natsional'na rada Ukrayiny z pytan' telebachennya i radiomovlennya. – Elektron. tekst. dani. – 2015. – Rezhym dostupu: https://ms.detector.media/media_law/government/natsrada_oprilyudnila_proekt_kodeksu_movlennya_yaki_y_proponue_pidpisati_movnikam/, vil'nyy (data zvern.: 05.02.2019). – Zahol. z ekranu. – Mova ukr.

12. Konventsiya OON pro prava dytyny. – Elektron. pidruch. – 49 s. – Rezhym dostupu: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/convention_small_final.pdf, vil'nyy (data zvern.: 28.01.2019). – Zahol. z ekranu. – Mova ukr.

13. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon vid 05.04.2001 №2341-III // Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrayiny” / VR Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (data zvern.: 18.02.2019).

14. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny : Zakon vid 13.04.2012 No. 4651-VI // Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrayiny” / VR Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (data zvern.: 18.02.2019).

15. Kuznetsova O. Pravovyy zakhyst malolitnikh i nepovnitnikh vid shkidlyvoho vplyvu ZMI v Ukrayini ta zakordonom / Olena Kuznetsova. – Elektron. st. – Rezhym dostupu: http://old.journ.lnu.edu.ua/publications/visnyk26/Statti_Kuznecova.htm, vil'nyy (data zvern.: 9.09.2018). – Zahol. z ekranu. – Mova ukr.

16. Media ta prava dytyny. Posibnyk dlya zhurnalistiv, stvorenyy samymy zhurnalistamy / MediaWise; MHO “Intern'yuz Ukrayina”. – 2009. – 64 s. – Rezhym dostupu: https://www.unicef.org/ukraine/1329-mediachildright_ukr.pdf, vil'nyy (data zvern.: 09.02.2019.). – Zahol. z ekranu. – Mova ukr.

17. Metodychni rekomendatsiyi z pytan' dotrymannya prav dytyny zasobamy masovoyi informatsiyi, ukhvaleni Komitetom z pytan' svobody slova ta informatsiyoi polityky // Dity v media: yak vysvitlyuvaty y dotrymuvatysya pravyl : Spetsial'nyy zvit / HO “Telekrytyka”; za zah. red. N. Lyhachovoyi, D. Dutsyk. – K., 2016. – C. 42–48 . – Rezhym dostupu: http://ms.detector.media/content/files/deti_v_media_web_new.pdf, vil'nyy (data zvern.: 12.01.2019.). – Zahol. z ekranu. – Mova ukr.

18. Mizhnarodna federatsiya zhurnalistiv (MFZH). Normy ta pryntsypy vysvitlennya u media pytan', shcho stosuyut'sya ditey // Media ta prava dytyny. Posibnyk dlya zhurnalistiv, stvorenyy samymy zhurnalistamy / MediaWise; MHO “Intern'yuz Ukrayina”. – 2009. – C. 51–52. – Rezhym dostupu: https://www.unicef.org/ukraine/1329-mediachildright_ukr.pdf, vil'nyy (data zvern.: 12.01.2019). – Zahol. z ekranu. – Mova ukr.

19. Nayd'onova L. Yak zakhystyty dytynu v mediaprostori: psykholohichnyy aspekt / Lyubov Nayd'onova // Dity v media: yak vysvitlyuvaty y dotrymuvatysya pravyl : Spetsial'nyy zvit / HO “Telekrytyka”; za zah. red. N. Lyhachovoyi, D. Dutsyk. – K., 2016. – S. 14–22. – Rezhym dostupu: <http://ms.detector.media/content/file>